

УДК: 340.5

Давидова Наталія Олександрівна –
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри приватноправових дисциплін
Університет сучасних знань

Викладання порівняльного правознавства: досвід України та США

Вивчення правової карти світу з різними правовими сім'ями не є поширеним в американських правових школах, частіше порівнюється право окремих країн, а не правових сімей. З іншої сторони, порівняльний метод частіше застосовується при викладанні американського матеріального права. Без цього методу неможливо було б досягнути право США як держави з федеративним устроєм. Американські викладачі права мають більшу свободу у складанні навчального плану, критеріїв оцінювання знань студентів та форми іспиту з будь-яких дисциплін, зокрема з порівняльно-правових.

Ключові слова: правова сім'я, професор права, публічне право, приватне право, школа права.

Изучение правовой карты мира с разными правовыми семьями не распространено в американских правовых школах, чаще сравнивается право отдельных стран, а не правовых семей. С другой стороны, сравнительный метод чаще применяется при преподавании американского материального права. Без этого метода было бы невозможно охватить право США как страны с федеративным строем. Американские преподаватели имеют большую свободу в составлении учебного плана, критериях оценивания знаний студентов и формах экзаменов по любым дисциплинам, в частности сравнительно-правовых.

Ключевые слова: правовая семья, профессор права, публичное право, частное право, школа права.

Comparative study of legal map of the world is not common in the United States. It is normal practice to compare law of various countries but not law of different legal systems. On the other hand, the comparative method is more frequently used when teaching American substantive law of different states. Otherwise it would be impossible to embrace law of the USA as a federal union. American professors have more freedom creating syllabus content and evaluating students.

Key words: legal family, law professor, public law, private law, school of law.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток правової сфери відбувається під впливом таких чинників як глобалізація, інтеграційні процеси, уніфікація законодавства. Джерелом українського права є не тільки національні джерела права, але і широке коло актів міжнародного та європейського права, без глибокого знання яких неможлива ефективна робота юриста. Методика викладання порівняльного правознавства є відмінною в різних країнах, а тому інтерес викликає дослідження практики інших держав з розвинутою економікою та правовою системою, зокрема Сполучених Штатів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам викладання порівняльного правознавства присвятили свої праці такі вітчизняні та зарубіжні вчені як У.

Батлер, Х. Бехруз, О.В. Кресін, Н.М. Оніщенко, О.Ф. Скакун, О.Ю. Саломатін, Ю.О. Тихомиров, О.Д. Тихомиров, Ю.С. Шемшученко. У липні 2011 р. вийшов з друку збірник наукових праць і навчально-методичних матеріалів «Порівняльне правознавство: досвід і проблеми викладання», у якому опубліковано матеріали Міжнародного круглого столу-практикуму «Досвід і проблеми викладання порівняльного правознавства у пострадянських країнах», що відбувся у Києві 13 – 14 грудня 2010 р. Це є перший спеціалізований збірник наукових праць, присвячених питанню викладання порівняльного правознавства в Українських вищих навчальних закладах.

Невирішені раніше проблеми. Більшість наявних робіт присвячено вивченню національного досвіду викладання

порівняльного правознавства та досвіду інших пострадянських країн. Поодинокими є дослідження викладання навчальної дисципліни «Порівняльне правознавство» за кордоном.

Метою статті є вивчення практики викладання порівняльного правознавства в правових школах Сполучених Штатах та аналіз можливості запозичення позитивного досвіду в Україні.

Виклад основного матеріалу. Можна виділити декілька переваг юридичної освіти з порівняльним компонентом. По-перше, це робить підготовку майбутнього спеціаліста більш фундаментальною, а не тільки прикладною. По-друге, формує гнучкість правового мислення, усвідомлення того, що проблема може бути вирішена по-різному в іншому правовому полі. Таким чином розширюється кругозір, збагачуються юридичні знання. По-третє, це забезпечує підготовку спеціалістів для сучасної транснаціональної юридичної практики. Поглиблення міжнародних та порівняльних аспектів навчальних програм спрямоване на інтеграцію вищої юридичної освіти в європейський та світовий освітній простір. Україна, поряд з іншими 47 європейськими країнами, підписала Болонську декларацію, яка наголошує на необхідності європейської співпраці у забезпеченні якості вищої освіти, підвищенні якості підготовки фахівців, мобільності, сумісності систем кваліфікацій, посиленні конкурентоспроможності європейської системи освіти. Підписання Україною Болонської декларації та приєднання до Лісабонської конвенції «Про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні» стало однією з причин активізації порівняльно-правових досліджень.

Правова система кожної країни є унікальною, а тому диплом про вищу юридичну освіту на практиці складно конвертувати. Ізольовані знання права тільки своєї держави має декілька негативних наслідків. По-перше, обмежується можливість працевлаштування в іноземних чи транснаціональних корпораціях. Окрім того, в сучасних умовах цього вже недостатньо для повноцінної роботи навіть на батьківщині. По-друге, вивчення лише національної правової системи веде до обмеженої та провінційної замкнутості

юридичної освіти. Треба долати сформований стереотип «свій-чужий», долати закритий правовий світогляд з комплексом самодостатності та правового націоналізму.

Важливу роль у повноцінній підготовці майбутнього спеціаліста є вивчення порівняльного правознавства. Вже давно говорять про необхідність певної компаративізації юридичної освіти, тобто елементами підготовки сучасного юриста мають стати знання окрім національного права також міжнародного, європейського права, порівняльного правознавства [1, С. 26].

Інтернаціоналізація як процес міжнародної орієнтації вузів має у своїй основі три основні елементи: (1) наявність міжнародного компонента у змісті навчальних планів і програм, (2) міжнародна мобільність студентів і професорів, (3) наявність програм технічного співробітництва і взаємодопомоги. Міжнародний компонент у змісті навчальних планів та програм може бути реалізований шляхом введення курсу порівняльне правознавство.

Звертаючись до американського підходу до викладання порівняльних дисциплін, слід сказати, що тут є негативний та позитивний досвід. В переважній більшості правових шкіл немає навчального курсу «Порівняльне право». В кращому випадку є невеликі семінари за вибором студентів (т.зв. елективні або факультативні дисципліни), присвячені порівнянню права США та права окремих країн. Викладання порівняльного правознавства відбувається шляхом вивчення правових систем окремих країн, а не правових сімей. Наприклад, у школі права Дікінсона (Державний університет Пенсільванії) є семінар «Право Росії», у школі права Університету Техасу є семінар «Права людини в Латинській Америці», у школі права Гарвардського університету є семінар «Право Японії», у школі права Стенфордського університету є семінар «Мусульманське право».

Навіть якщо у розкладі занять можна знайти дисципліну «Порівняльне правознавство», її тематичний план та зміст набагато вужчий ніж назва. В якості прикладу можна навести одну з провідних шкіл права в США, що діє у складі Університету Техаса. У короткому описі змісту дисципліни на

офіційному сайті школи права сказано, що в цьому курсі вивчається право Англії, Німеччини та Франції [2]. Поза увагою взагалі залишається скандинавське, латиноамериканське, мусульманське, індійське право. Курс «Порівняльне правознавство», що пропонується на останньому (третьому) році, належить до дисциплін за вибором студента. Тобто переважна більшість випускників отримує диплом про вищу юридичну освіту без вивчення права інших правових систем крім американської. У популярній школі права Стенфордського університету також є дисципліна під назвою «Порівняльне правознавство», але вона охоплює лише сучасні правові системи Західної Європи [3]. Поза увагою студентів залишається вся інша палітра правових систем сучасності. При такому підході у майбутнього юриста не формується уява про комплексну правову картину світу, а лише уривчасті знання про її окремі складові компоненти.

Переважна більшість студентів та практикуючих юристів взагалі не обізнані з світовими тенденціями у праві. Критиці піддається посилання у судових рішеннях при обґрунтуванні позиції у справі на право інших держав чи наддержавних утворень. Наприклад, в період 2002-2005 роки Верховний Суд США тричі в своїх рішеннях послався на те чи інше джерело Європейського права: Аткинс проти Вірджинії (*Atkins v. Virginia*), Ропер проти Сімонс (*Roper v. Simmons*), Лоренс проти Техасу (*Lawrence v. Texas*). Зокрема, в останньому рішенні, яке визнало неконституційним закон штату Техас про криміналізацію гомосексуалізму, для аргументації позиції Суду робилось посилання на Англійський закон 1967 року та рішення Європейського суду з прав людини 1981 року. Використання іноземного права для мети тлумачення американської Конституції викликало таку негативну реакцію суспільства, що навіть пропонувалось використати це як підставу для застосування процедури імпічменту проти суддів Верховного Суду. Згідно з ст. III Конституції США судді Верховного Суду та нижчих федеральних судів зберігають свої посади безстроково, поки їх поведінка є бездоганною. Представники консервативного руху в Конгресі обговорюють

можливість застосування імпічменту до суддів, що звертаються до іноземних правових джерел на тій підставі, що їх поведінка не є «бездоганною» [4, С. 85-86]. Така позиція, що направлена на ізоляцію американського права від світового права, дивує, оскільки сучасний етап розвитку світового права характеризується конвергенцією правових сімей та тенденцією до зближення правового регулювання.

Крім того до негативної сторони американської юридичної освіти можна віднести відсутність методологічних знань принципів і методів права, які є базовими для глибинного розуміння сутності правового регулювання. Основною метою університетського навчання є отримання практичних знань та навичок. Специфіка американського права та американської юридичної освіти характеризується відсутністю єдиної системи знань, замість цього має місце розпорошені правила поведінки, що мають вузьке застосування. Для цього є декілька причин. По-перше, право США не є кодифікованим, тобто не створюється єдиним законодавчим органом, а тому розвивається хаотично та безсистемно. По-друге, навчання відбувається на основі так званого *case method*, тобто вивчаються конкретні судові справи з високим ступенем деталізації обставин, що передували та супроводжували конфлікт між сторонами. В процесі навчання не проводиться узагальнень, що робили б можливим застосування того чи іншого правила до інших схожих суспільних відносин. В начальних планах, нажаль, немає дисципліни «Теорія права», що викладається у всіх юридичних навчальних закладах України і дає уяву про право як єдину систему з поділом на галузі, підгалузі і т.д. [5] Теорія, у порівнянні з європейськими та, зокрема, українською системами юридичної освіти, посідає незначне місце в американській юридичній освіті. Навчальна програма передбачає набуття практичного досвіду, вивчення підходів до вирішення професійних проблем. Основне завдання української вищої освіти – випуск юриста з глибокою теоретичною підготовкою, а не тільки практичними навичками. В американській юридичній освіті акцент робиться на підготовці правників до «реального» світу, залу судових засідань. Це і пояснює той факт, що саме навички спілкування,

ведення переговорів, а також проведення практичного правового дослідження та письма відіграють важливу роль у підготовці американського студента-правника.

Система юридичної освіти США має багато недоліків, але безспірним позитивним моментом, який слід запозичити є той, що студенти з першого року вивчають приватно-правові дисципліни за допомогою порівняльного методу. Загальновизнаного поділу права на приватне та публічне, характерне для країн романо-германської правової сім'ї, в США немає, однак суди часто використовують ці терміни у своїх рішеннях. Сполучені Штати є країною загального права і зберігають основні риси англійського права: спосіб мислення, теорія джерел права, основні концепції. Однак американське право займає особливе місце в системі загального права, оскільки воно тривалий час розвивалось самостійно та набуло нових рис, що зближують його з романо-германською системою. Америка сприймала англійське право тільки в період панування Англії над Америкою, тобто до 1776 року. Зміни, що трапились в англійському праві пізніше, не обов'язково відображались на праві США. З моменту закріплення американського суверенітету розвиток англійського та американського права йшло незалежно [6, С. 143].

Негласний поділ сучасного американського права на приватне та публічне пов'язано з специфікою державного устрою США. Правове регулювання суспільних відносин відбувається на двох рівнях: на федеральному та на рівні окремих штатів. Розподіл компетенції відбувається на підставі конституційних положень. Згідно Поправки X до Конституції США повноваження, не надані цією Конституцією Сполученим Штатам і користування якими не заборонені нею ж окремим штатам, залишаються відповідно за штатами або за народом. Іншими словами, американська Конституція наділяє федеральну владу законодавчою компетенцією тільки в чітко обумовлених межах. Переважно це питання публічного права: валютно-фінансова сфера, оборона, громадянство, банкрутство, регулювання торгівлі між штатами. З іншого боку, в області приватного права компетенція штатів практично не обмежена. Це означає, що

кожен з 50 штатів приймає свої закони у сфері сімейного, спадкового, договірної, деліктного, земельного права, страхового права, регулювання цінних паперів. Судова практика кожного штату також формує власні судові прецеденти. Таким чином, розвиток приватного права окремих штатів іноді відбувається у діаметрально-протилежних напрямках, і ніхто не може примусити штати уніфікувати свої підходи. США являє собою величезний політико-правовий полігон, на якому кожен штат має власне законодавство з приватного права, власну судову практику. Предметом порівняння є право окремих держав чи правових сімей, а окремих штатів. Кожен штат має одну чи декілька правових шкіл, до яких вступають як резиденти штату, так і особи, що проживають в різних регіонах країни, тому викладання дисциплін відбувається не тільки на основі права того чи іншого штату, а у формі викладання загальної інформації та порівняння права окремих штатів. Застосування порівняльного методу попереджає юридичну обмеженість, відірваність кожного штату. Випускник школи права одного штату може переїхати до іншого штату і успішно скласти іспит на право заняття адвокатською діяльністю (bar exam).

Таким чином, в американській юридичній освіті порівняльно-правовий метод неминуче відіграє важливу роль в навчальному процесі. Без цього методу неможливо було б досягнути право США як держави з федеративним устроєм. В цілому, з точки зору загальних понять, методів, принципів штати мають велику схожість, але в деталях та конкретних ситуаціях сильно відрізняються.

Викладання порівняльного приватного права в навчальних закладах України відбувається у двох формах: матеріал вивчається по основним правовим сім'ям (англо-американська, романо-германська, скандинавська і т.д.) або по інститутам (фізична особа, юридична особа, договори, сімейне право, спадкове право, конституційне право, кримінальне право і т.д.) В українському навчальному процесі порівняльний метод поширюється на більш широке коло об'єктів дослідження, а ступінь узагальнення інформації вищий. Майже на всіх юридичних спеціальностях викладається порівняльне

правознавство; на деяких юридичних факультетах створено окремі кафедри порівняльного правознавства, наприклад, кафедра порівняльного та європейського права Київського інституту міжнародних відносин, кафедра права Європейського Союзу та порівняльного правознавства Національного університету «Одеська юридична академія».

На відміну від України, зміст навчальних програм американської правової школи не регламентується нормативно-правовими актами держави. Проте є стандарти, встановлені Американською асоціацією юристів та Американською асоціацією правових шкіл [7, С. 59]. Американський професор має академічну автономію, що означає широку свободу у формуванні навчальної програми свого курсу, вибору підручника, визначення форми іспиту. Деякі викладачі практикують надання можливості підготувати відповіді на екзаменаційні питання вдома чи в бібліотеці, обмежуючи час на відповідь наперед визначеною кількістю годин. Єдине уніфіковане правило для всіх правових шкіл, для всіх дисциплін - це письмова форма іспиту: усні екзамени взагалі не практикуються. Кожен студент перед іспитом отримує від деканату код, під яким пише відповідь на тестові питання та відкриті питання. Викладач не знає, чию роботу він перевіряє, і досягається повна анонімність.

Таким чином, порівнюючи викладання порівняльного правознавства в Україні і в США можна зробити такі **висновки**. (1) порівняльний метод в Сполучених Штатах застосовується при викладанні приватно-правових дисциплін набагато частіше, ніж в Україні. Через унікальність і неповторність приватного права кожного штату без цього методу взагалі не можливе опанування американської правової науки. Без постійного порівняння випускник школи права був би обмежений пошуком працевлаштування тільки кордонами штату, де розташована школа права. (2) предмет або об'єкт порівняння в США набагато вужчий, ніж в Україні. В той час як у США порівнюється право окремих штатів у межах однієї держави, на українських юридичних факультетах порівнюються групи правових систем, що об'єднані у правові сім'ї. Таким чином студенти знайомляться не з окремими країнами, а з цілими регіонами і здобувають більш широкі знання. (3) американські професори права володіють академічною автономією, тобто мають більшу свободу і самоврядування у порівнянні з українськими колегами при визначенні змісту навчальної дисципліни порівняльне правознавство, при викладанні та при прийнятті іспитів.

Список використаних джерел:

1. Шемшученко Ю. С. Місія порівняльного правознавства / за ред. Ю. С. Шемшученка, В. П. Тихого, М. М. Цимбалюка, І. С. Гриценка ; упор. О. В. Кресін, І. М. Ситар. // Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: збірник наукових праць – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – С. 25-29.
2. Class Information for Spring 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.utexas.edu/law/sao/courses/class_desc.php?ccyys=20152&unique_num=28815.
3. Course catalog [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.law.stanford.edu/courses/comparative-law>.
4. The U.S. Supreme Court: A Very Short Introduction / Linda Greenhouse : Oxford University Press, 2012. – 144 p.
5. Давидова Н. О. Вища юридична освіта в США / Н. О. Давидова // Право України. – 2012. – № 3-4. – С. 495-503.
6. Давид Р. Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози ; пер. с фр. и предис. В. А. Туманова. – М. : Междунар. отношения, 1999. – 400 с.
7. Бігун В. С. Юридична професія та освіта. Досвід США у порівняльній перспективі / В. С. Бігун. – К. : Видавнича організація «Юстініан», 2006. – 272 с.